

AGNIESZKA KONIK

Instytut Pileckiego

ORCID [0000-0001-9624-5341](https://orcid.org/0000-0001-9624-5341)

JOANNA SZADY

Katolicki Uniwersytet Lubelski

ORCID [0000-0002-6871-5315](https://orcid.org/0000-0002-6871-5315)

ANIMACJA FILMOWA A EDUKACJA. „PODWÓJNIE WOLNE. PRAWA POLITYCZNE KOBIEŃ 1918” JAKO ŹRÓDŁO WIEDZY O RUCHU EMANCYPACJI KOBIEŃ NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

ANIMATION FILM AND EDUCATION “LIBERATED TWICE. THE POLITICAL RIGHTS OF WOMEN 1918” AS A SOURCE OF KNOWLEDGE ABOUT THE WOMEN’S EMANCIPATION MOVEMENT AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURY

ABSTRAKT: Artykuł prezentuje specyfikę animowanej produkcji filmowej „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918” (2020) poświęconej problematyce ruchu emancypacyjnego kobiet w XIX i początkach XX wieku. Walory edukacyjne filmu opierają się na nośnym wątku i ciekawym pomysłem jego wizualizacji. Tematyka i forma artystyczna filmu rozpatrywana jest w kontekście zapotrzebowania na motywy kobiece w szkolnej edukacji historycznej. Odpowiedzią na tę potrzebę jest opracowany zestaw pomocy dydaktycznych, które mają za zadanie usprawnić odbiór filmu przez uczniów. W jego skład weszły m.in.: scenariusze, materiały pomocnicze i uzupełniające przeznaczone dla odbiorców zróżnicowanych pod względem wieku. Biorąc pod uwagę niejednorodny poziom edukacyjny użytkowników, zaproponowano odpowiednio dobraną pulę metod i strategii dydaktycznych służących osiągnięciu zamierzonych w scenariuszach celów. Film wraz z zestawem pomocy dydaktycznych stanowi wartościową ofertę przeznaczoną do użytku przez środowiska szkolne i pozaszkolne.

SŁOWA KLUCZOWE: prawa polityczne kobiet, emancypacja, edukacja filmowa

ABSTRACT: The article presents the specificity of animated film production “Liberated Twice. The Political Rights of Women 1918” dedicated to the issues of the women’s emancipation

movement in the 19th and early 20th century. The educational merits of the film rely on a catchy content and an interesting idea of visualization. The subject matter and artistic form of the film are considered in the present study in the context of the demand for female themes in school history education. The answer to this need is a developed set of teaching aids, which are designed to improve the reception of the film by the students. The teaching aids include lesson scenarios as well as support and supplementary materials intended for students of different age. Taking into account the heterogeneous educational level of users, an appropriately selected pool of didactic methods and strategies was proposed to achieve the goals set in the scenarios. The film, together with the kit of teaching aids, is a valuable offer intended for use in school and non-school environments.

KEYWORDS: women's political rights, emancipation, film education

Okoliczności powstania filmu

Film „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918”¹ stanowi zwieńczenie szerszego projektu kulturalno-edukacyjnego zrealizowanego w Instytucie Pileckiego. Składają się na niego dwie wystawy plenerowe, wystawa online, aminowany film dokumentalny oraz (omawiane w tekście) materiały edukacyjne do filmu dla szkół podstawowych i średnich. Wernisaż wystawy plenerowej (w wersji językowej polsko-angielskiej) odbył się na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie dokładnie w dniu setnej rocznicy przyznania Polkom praw wyborczych, czyli 28 listopada 2018 roku². Następnie wystawa podróżowała po wielu miastach w Polsce – odwiedziła m.in. Kraków, Katowice, Wrocław, Cieszyn, Białystok czy Środę Wielkopolską. We współpracy z Muzeum Śląskim w Katowicach została rozbudowana o moduł prezentujący aktywność kobiet na rzecz równouprawnienia na Śląsku. Zagraniczna wersja wystawy, w języku angielskim oraz kraju odwiedzającego, odbyła tournée po Europie, odwiedzając Luksemburg, dwukrotnie Francję i Litwę, gdzie eksponowano również moduł przybliżający drogę Litwinek do równouprawnienia. Wystawy cieszyły się ogromnym zainteresowaniem zarówno w Polsce, jak i za granicą. Projekt „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918” został wyróżniony w kategorii „Projekt Roku 2019/2020” w Polskim Konkursie Graficznym organizowanym przez Stowarzyszenie Twórców Grafiki

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=bEha5IeqIQY> [dostęp 30.07.2021].

² <https://instytutpileckiego.pl/pl/wystawy> [dostęp 30.07.2021].

Użytkowej. Wystawa plenerowa została także wyróżniona w konkursie „Polish Graphic Design Awards” w kategorii „Wayfinding”.

Treść i forma przekazu filmowego

Film „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918” wyprodukowany w 2020 roku na kanwie wspomnianej wystawy przedstawia genezę i specyfikę ruchu emancypacyjnego w Polsce. W porównaniu do scenariusza wystawy rozbudowany został jednak o kontekst historyczny oraz o reminiscencje ruchu emancypacyjnego Polek, aż do współczesności. Tytuł filmu – *Podwójnie wolne* – to słowa jednej z sufrażystek komentujące ukazanie się Dekretu z dnia 28 listopada 1918 r., na mocy którego przyznano Polkom pełnię praw wyborczych³. Zwracają one uwagę na szczególny rodzaj splatania się walki Polek o równouprawnienie z walką o niepodległość kraju. Film opowiada o Polkach w dwojaki sposób – jako o obywatelkach, które po 123 latach odzyskały swoje państwo, i jako o kobietach, które w odzyskanym państwie otrzymały pełnię praw wyborczych. Film przybliża przełom XIX i XX wieku – czas przemian gospodarczych, politycznych i społecznych, kiedy ziemie polskie znajdowały się pod władzą trzech państw zaborczych i podlegały różnym systemom prawnym i różnym monarchom. Polki w trzech zaborach w odmienny sposób walczyły o niepodległość i dążyły do uzyskania dla siebie praw. „Kwestia kobieca” z całą siłą została podniesiona po klęsce powstania styczniowego, kiedy społeczeństwo polskie dotknęły represje (zsyłki, więzienie, konfiskata majątków), a kobiety znalazły się w trudnej sytuacji materialnej. Ich problemy dostrzegali pozytywiści, którzy nagłaśniali hasło emancypacji kobiet. W latach 90. XIX wieku zaczęły kształtować się środowiska sufrażystek, działające we wszystkich trzech zaborach. Najważniejsze z nich zostały szerzej zaprezentowane w filmie: Zjednoczone Koło Ziemianek (ZKZ), postępowy Związek Równouprawnienia Kobiet Polskich (ZRKP) oraz grupa socjalistycznych działaczek niepodległościowych nazywanych *Dromaderkami*⁴, które działały w Organizacji

³ Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 28 listopada 1918 r. o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego; <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19180180046/O/D19180046.pdf> [dostęp 29.07.2021].

⁴ Por.: A. Żarnowska, A. Szwarz (red.), *Kobieta i (...). Zbiór studiów*, (t. I–VIII: 1990–2004); A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki*, t. 1, Warszawa 2008 i t. 2 Warszawa 2009; M. Gawin, *Spór o równouprawnienie kobiet (1864–1919)*, Warszawa 2015.

Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej (OB PPS) na początku XX wieku w otoczeniu Józefa Piłsudskiego. Środowiska te pomimo różnic światopoglądowych potrafiły działać razem dla osiągnięcia wspólnego celu, jakim była zmiana sytuacji społecznej i ekonomicznej kobiet. Wszystkie trzy środowiska spotkały się później na frontach I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej, a w II RP pierwsze posłanki ponad partyjnymi podziałami stworzyły podstawy opieki społecznej. Podczas II wojny światowej kobiety walczyły w Armii Krajowej oraz pełniły ważne funkcje w Polskim Państwie Podziemnym. Narracja filmu sięga współczesności, podsumowując reminiscencje ruchu emancypacyjnego w Polsce odczuwalne do dzisiaj. Wspomina ważną rolę, jaką odegrały kobiety w ruchu Solidarności, przyczyniając się do obalenia komunizmu w 1989 roku, oraz Koła Włociańskie zakładane przez Zjednoczone Koło Ziemianek, które zostały przemianowane w późniejszym okresie na Koła Gospodyń Wiejskich, stanowiące do dziś najważniejsze organizacje aktywizujące kobiety z małych miejscowości i wsi. Feminizm z początku XX wieku, który zwrócił uwagę na potrzebę równości płci, jest ważnym filarem współczesnych społeczeństw demokratycznych. Hasło solidaryzmu społecznego promowane przez chrześcijańskie demokratki zachowuje aktualność także dzisiaj.

W filmie odnajdziemy znane, mniej znane oraz zupełnie zapomniane kobiety, których dorobek i życiorysy stanowią integralną część historii Polski. Do przybliżenia postaci i wydarzeń sprzed lat wykorzystano zdjęcia archiwalne pochodzące ze zbiorów Polony, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Muzeum Niepodległości oraz Studium Polski Podziemnej w Londynie. Materiały te zostały pokolorowane i zaanimowane. W filmie wykorzystano techniki animacji 2D, a ruch przemawiających postaci powstał w oparciu o rzeczywisty ruch aktora. Celem zabiegów technicznych była animacja postaci w filmie, by po latach znów usłyszeć ich głosy i przywrócić pamięć o Polkach.

Potencjał edukacyjny filmu

Szczególnie istotne wydają się walory edukacyjne filmu, który prezentuje jednak szerokie spektrum postaci oraz środowisk kobiecych (z konieczności w sposób bardzo skondensowany). Jak już wspomniano, są to w dużej mierze postaci mało znane, zaś fakty podawane w filmie są często pomijane w głównych nurtach historiografii, zwłaszcza w kontekście edukacyjnym. Wieloaspektowość zagadnień

związanych z działalnością kobiet walczących o prawa polityczne z uwagi na wymogi autorskiego dzieła, a także na konieczność dotarcia do różnych grup odbiorców, musiała zostać zaprezentowana w sposób wymuszający wybór jedynie najważniejszych wątków. Dodatkowym czynnikiem, który twórcy brali pod uwagę na etapie tworzenia scenariusza, była chęć dotarcia do różnych wiekowo grup odbiorców. W tym kontekście należy podkreślić, że film nie był pomyślany jako przeznaczony bezpośrednio do użytku szkolnego; niemniej forma przekazu oraz sposób prezentacji treści pozwalają na takie właśnie jego wykorzystanie. Pomimo rocznicowego kontekstu powstania dzieła, związanego z rocznicą uzyskania przez Polki praw wyborczych, udało się uniknąć redukcji tematyki walki kobiet o swoje prawa wyłącznie do kwestii praw wyborczych. Punktem wyjścia w narracji jest zaprezentowanie trudnej sytuacji kobiet w okresie zaborów poprzez ukazanie bardzo konkretnych, a przez to mocno przemawiających przykładów niesprawiedliwości społecznej, jaka dotykała kobiety. W filmie zasygnalizowano tak oczywiste dla dzisiejszej młodzieży szkolnej prawa, jak prawo do edukacji, decydowania o sobie czy rozporządzania własnym majątkiem, które to prawa były zupełnie nieoczywiste u początków walki kobiet o równouprawnienie. Na bazie opowieści o walce o prawa wyborcze zaprezentowano szerokie spektrum działalności organizacji kobiecych, w tym m.in. ich działania na rzecz uświadomienia kobiet i podniesienia jakości ich życia – szczególnie tych, które jako najbardziej bezbronne, bo pozbawione wykształcenia, narażone były na różne formy wykorzystywania, w tym ekonomicznego, a także seksualnego. Dla współczesnej młodzieży szokujące mogą być fragmenty filmu mówiące o sytuacji kobiet pracujących w charakterze służących czy kobiet wiejskich, pozbawionych opieki medycznej czy podstawowej nawet ochrony prawnej.

Dzięki prezentacji wybranych postaci i ruchów kobiecych (z konieczności wybór ten jest ograniczony) film może być pomocny młodzieży nie tylko w zapoznaniu się z różnymi wątkami działalności kobiet i ruchów kobiecych, ale także w zrozumieniu, jak osiągnięcia polskich sufrażystek wpływają na życie dzisiejszych kobiet. Istotnym edukacyjnym walorem dzieła jest wskazanie na pewną ciągłość historyczną, ciągłość dziedziczenia wartości narodowych oraz idei patriotyzmu – od walki pod zaborami, poprzez udział kobiet w pierwszej wojnie światowej, uzyskanie praw wyborczych w wolnej Polsce, udział w drugiej wojnie światowej i działalność konspiracyjną, aż do zrywu wolnościowego „Solidarności”. Walka o prawa polityczne połączona z ideą niepodległości ukształtowała w kobietach

etos odpowiedzialności za państwo. Istotne w tym kontekście jest zwrócenie uwagi nie tylko na szeroko dyskutowaną kwestię równości płci, ale także na mniej oczywiste, a także istotne osiągnięcia ruchów kobiecych, jak np. istniejące do dziś Koła Gospodyń Wiejskich, które w lokalnych społecznościach pełnią niejednokrotnie rolę głównych organizacji zrzeszających i aktywizujących kobiety.

Warto zwrócić uwagę, że film, jakkolwiek oczywiście nie wyczerpuje całości zagadnienia, stanowi propozycję artystyczną, która może zostać potraktowana zarówno jako zamknięta całość, jak i jako forma bardziej otwarta, zachęcająca do dalszych poszukiwań. Właśnie ten drugi sposób odbioru wydaje się szczególnie istotny w kontekście edukacyjnym, bowiem zjawiska zasygnalizowane w filmie stanowić mogą pewne wskazówki dla nauczycieli (ale i dla samych uczniów) do dokładniejszego zapoznania się z bardzo różnorodnym i bogatym dziedzictwem ruchów kobiecych.

Badacze od lat interesują się problematyką obecności kobiet w życiu publicznym i społecznym⁵. Należy jednak stwierdzić, że w ostatnim czasie popyt na historię kobiet diametralnie wzrósł. „Herstorie”⁶, czyli historie opowiadane z perspektywy kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem ich dziejowej roli, są atrakcyjnym tematem nie tylko podejmowanym przez naukowców, ale także dyskutowanym przez osoby pochodzące z różnych środowisk, w różnym wieku, o różnym wykształceniu i niezależnie od płci. Wydaje się, że same kobiety – aktywistki czy badaczki historii kobiet – nie spodziewały się takiej obfitości wydażeń naukowych, popularnonaukowych i artystycznych, jakie pojawiły się ostatnio w związku z setną rocznicą przyznania Polkom praw politycznych, a także w związku z bieżącymi wydarzeniami na arenie politycznej w Polsce i na świecie dotyczącymi kobiet. Co więcej, toczący się dyskurs publicystyczny⁷ odnośnie obserwowalnej marginalizacji tematyki kobiet w historii akademickiej⁸, a przede

⁵ Na gruncie polskim wybitną badaczkę roli kobiet w społeczeństwie była wspominana już w przypisie nr 4 prof. Anna Żarnowska z Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶ Termin wprowadzony do dyskursu naukowego w ramach tzw. drugiej fali feminizmu w latach 70. XX w.

⁷ Por.: *Dr Janiak-Jasińska: w podręcznikach do historii musi się znaleźć miejsce dla połowy społeczeństwa*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/dr-janiak-jasinska-w-podrecznikach-do-historii-musi-sie-znalezc-miejsce-dla-polowy-spole> [dostęp 29.07.2021]; *Historia bez Polki: co podręczniki mówią o kobietach*; <https://historiabezpolki.pl/> [dostęp 29.07.2021].

⁸ M. Hoszowska, *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1795–1918)*, Rzeszów 2005; J. Durka, *Rola postaci historycznej w edukacji – dotychczasowe doświadczenia a „nowa podstawa programowa z historii”*, [w:] A.P. Bieś, M. Chrost, B. Topij-Stępińska (red.), *Pamięć – Edukacja – Kultura*, Kraków 2011, s. 130; A. Radomski, *Edukacja historyczna*

wszystkim w nauczaniu szkolnym, staje się coraz bardziej burzliwy. Różne środowiska społeczne postulują wprowadzenie zmiany w zakresie nauczania historii w szkołach, uzupełnienie podręczników o „drugą połowę społeczeństwa” czy odejście od przedstawiania kobiet tylko w stereotypowych rolach. Brak edukacji społeczeństwa w zakresie tzw. „kwestii kobiecej” zagospodarowany został przez nurt *public history*⁹. Zjawisko to można nawet nazwać swoistym *public herstory*¹⁰, czego najlepszym przykładem jest tegoroczny, XI Piknik Archiwalny Polskiej Akademii Nauk, który odbył się pod hasłem „Bez kobiet nie ma historii”¹¹.

Film „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918” wpisuje się w zapotrzebowanie społeczne na poruszanie problemu emancypacji kobiet i podejmuje polemikę w tym zakresie. Konstrukcja filmu jest wielowątkowa, co daje możliwości wykorzystania go w całości lub fragmentach, przy czym wybór może być dokonywany według kryterium np. chronologicznego, tematycznego czy biograficznego (sekwencje zdynamiczowane lub planszowe). Narracja filmu zdecydowanie nie wyczerpuje zagadnienia. Zgodnie z zamysłem twórców oraz ich wizją artystyczną film stanowi zestaw danych tematycznych, które mogą być zarówno formą zamkniętą (tylko zapoznanie się), jak i otwartą (jako punkt wyjścia do uzupełnień, weryfikacji danych z zasobu sieci i publikacji, własnych poszukiwań, interpretacji, czy refleksji). Na ten drugi aspekt szczególnie akcent został położony w materiałach edukacyjnych przygotowanych do filmu.

Opracowanie koncepcji materiałów dydaktycznych

Wartość edukacyjna filmu, wynikająca zarówno z aktualnego społecznego zapotrzebowania na treści poznawcze dotyczące tematyki kobiecej, jak i forma ich prezentacji za pomocą animacyjnego materiału audiowizualnego, stały u podstaw

a ponowoczesna rzeczywistość, „Kultura i Historia” 2005, nr 8, s. 75; M. Szymczak, *Kobiety w polskich programach i podręcznikach do nauczania historii dla szkoły średniej po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2011; I. Chmura-Rutkowska, E. Głowacka-Sobiech, I. Skórzyńska, „Niegodne historii?”. *O nieobecności i stereotypowych wizerunkach kobiet w świetle podręcznikowej narracji historycznej w gimnazjum*, Poznań 2015; Z. Osiński, *Jakiej edukacji historycznej potrzebuje współczesny Polak i nowoczesna Polka?*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2017, nr 3 (90), s. 12–13.

⁹ J. Wojdon, „*Public history*”, czyli historia w przestrzeni publicznej, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, t. 34 (3), s. 28–29.

¹⁰ Pojęcie analityczne zaproponowane przez autorki tekstu.

¹¹ Program wydarzenia w całości został poświęcony, w różnych aspektach, tematyce kobiet, <https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/events/xi-warszawski-piknik-archiwalny-bez-kobiet-nie-ma-historii,2434/details> [dostęp 29.07.2021].

przygotowania projektu obudowy dydaktycznej omawianego obrazu. Wstępna diagnoza, która objęła zakres jego emisji (ok. 20 min.) oraz analiza ogólnej kompozycji materiału audiowizualnego, skłoniła do wniosku o potrzebie przyjęcia właściwego schematu postępowania, aby odpowiednio rozplanować czas potrzebny na pracę z filmem. Ostatecznie przyjęto ogólną ramę obudowy dydaktycznej filmu ukierunkowanej na dwie jednostki lekcyjne, niezbędne do przeprowadzenia zarówno projekcji filmu, jak i opracowania jego problematyki.

W praktyce edukacyjnej film może być stosowany zarówno w kształceniu szkolnym (np. lekcje przedmiotowe, koła historyczne, lekcje wychowawcze, projekty edukacyjne, zajęcia oświatowe przy okazji rocznic okolicznościowych), jak i pozaszkolnym (m.in. warsztaty, różnorodne działania popularyzatorskie, elementy turystyki kulturowej). Jego ocena pod kątem odniesień do treści programowych prowadziła, do obecnych już w dyskursie publicznym wniosków, o wadach w konstrukcji programów i zawartości podręczników szkolnych w kontekście obecności problematyki kobiecej w edukacji historycznej. Biorąc pod uwagę tematykę filmu, łatwo zauważyć, że treści programowe w zakresie szkoły podstawowej tylko pośrednio odnoszą się do kwestii emancypacyjnych¹², a w przypadku III etapu edukacyjnego (na poziomie podstawowym) są już wyraźniej sformułowane (jednak wyłącznie dla II połowy XIX wieku)¹³. Ponadto scenariusz filmu dotyczy długiego przedziału czasowego (XIX–XX wiek), co powoduje w praktyce konieczność wyboru odpowiednich epizodów filmowych dostosowanych do danej jednostki lekcyjnej¹⁴. Przyjęto więc koncepcję przygotowania obudowy dydaktycznej filmu traktowanego jako całość, pozostawiając jego ewentualne sekwencyjne wykorzystywanie w przedmiotowej edukacji historycznej inwencji zainteresowanych nauczycieli. Jednocześnie przyjęto założenie opracowania materiałów wspomagających ukierunkowany odbiór filmu przez widzów zróżnicowanych pod względem

¹² Por. XXIII (punkt 4) oraz XXVII (punkt 1). Tematyczne treści nauczania dla klasy VII planowane są tylko w wymiarze powszechnym (II połowa XIX wieku oraz czasy po I wojnie światowej); *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Historia*; s. 17–18; T. Maćkowski, *Program nauczania historii w klasach 4–8 szkoły podstawowej. „Wczoraj i dziś”*, Warszawa 2017, s. 45, 50.

¹³ Por. XXXIV (punkt 2) oraz XXXIX (punkt 1). Treści tematyczne odnoszą się szczegółowo jedynie do przełomu XIX/XX w.; *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła ponadpodstawowa. Historia*, s. 25, 27; R. Śniegocki, *Poznać przeszłość. Program nauczania historii w zakresie podstawowym dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, Warszawa 2019; s. 48, 51–52.

¹⁴ Utrudnieniem przy opracowaniu scenariuszy lekcji był brak kompletu podręczników do nowej podstawy programowej w momencie powstawania materiałów dydaktycznych.

wiekowym (zwłaszcza uczniów klasy VII szkoły podstawowej oraz klasy III szkoły średniej)¹⁵. W przygotowaniu zestawu pomocy dydaktycznych uwzględniono tym samym zróżnicowane metody i formy pracy edukacyjnej, umożliwiające osiągnięcie zamierzonych celów i jednocześnie dostosowane do poziomu odbiorców.

Przygotowanie zestawu pomocy dydaktycznych

Materiały dydaktyczne przyjęły formę kompletu narzędzi edukacyjnych pozwalających na całościowe przeprowadzenie wybranej formy lekcji. W skład zestawu weszły scenariusze zajęć i materiały pomocnicze oraz uzupełniające (dla szkoły podstawowej oraz w dwóch wersjach dla szkoły średniej)¹⁶. Moderatorzy i uczestnicy zajęć mają do dyspozycji schematy, instrukcje, karty pracy, wskazówki merytoryczne i wzory wypełniania zadań (ćwiczeń), jak również odpowiedzi kryteriów oceny prac uczniów. Scenariusze lekcji zawierają wszystkie elementy niezbędne do organizacji procesu dydaktycznego, w tym cele, metody i formy pracy, środki dydaktyczne oraz dwuetapowy plan przebiegu zajęć (2 x 45 min.), a także propozycje pracy domowej (samodzielnej). Model pracy z omawianym obrazem filmowym odpowiada założeniom metodycznym przyjętym dla tego typu źródła dydaktycznego, które obejmują: wprowadzenie do pokazu, projekcję filmu, zebranie wrażeń oraz uzupełnienie przekazu filmowego o różne formy interpretacji i analizy, pozwalające na wypracowanie krytycznej i twórczej postawy wobec zjawisk kultury¹⁷. Ze względu na czas trwania filmu jego wmontowanie w pierwszą jednostkę lekcyjną zaprojektowano wśród etapów pozwalających na zapoznanie z filmem, a następnie jego recepcję (odbior). Zaproponowano przy tym zastosowanie form werbalnych (np. pogadanka) i graficznych (np. karty pracy, schematy) wspomagających stopień przyswojenia i zrozumienia treści filmowych. Jest to niezbędne do uporządkowania zgromadzonych informacji i powiązania ich z wiedzą z innych źródeł, a w efekcie do formułowania wniosków podsumowujących

¹⁵ Część końcowa oraz treści zawarte w epilogu obrazu filmowego „Podwójnie wolne. Prawa polityczne kobiet 1918” stwarzają dodatkowo możliwości ich zastosowania również dla okresu dziejów po 1939 r.

¹⁶ <https://instytutpileckiego.pl/pl/projekty/edukacja/projekty-i-warsztaty-dla-nauczycieli/podwojnie-wolne-prawa-polityczne-kobiet-1918-film-i> [dostęp 27.07.2021].

¹⁷ A. Mirska-Czerwińska, *Jak pracować z filmem na zajęciach szkolnych – wybór metod*, [w:] M. Hajdukiewicz, S. Żmijewska-Kwiręg (red.), *Scenariusze zajęć i materiały pomocnicze dla nauczycieli*, Warszawa 2010, s. 14.

lub problemowych. Te ostatnie stanowią z kolei podstawę do drugiej części zajęć, w której następuje opracowanie i wzbogacenie pozyskanych z materiału filmowego danych o własne lub zespołowo wypracowane strategie wytwarzające nowe zakresy treści i umiejętności (wizje artystyczne, dramowe techniki prezentacji, pula argumentów i postulatów do dyskusji). W tym punkcie działań edukacyjnych możliwe jest też zastosowanie uzupełniających środków dydaktycznych, dzięki którym w pełni zrealizowane zostanie założenie kształcenia multimedialnego, tj. potrzeba uzupełnienia, skorygowania, wyjaśnienia czy też wzbudzenia zainteresowania daną problematyką. Powinno to nadać procesowi nauczania i uczenia się charakter wielozmysłowy i wielostronnie aktywizujący, a tym samym w pełni efektywny¹⁸. Funkcję wspomagającą proces edukacyjny pełnią w omawianym pakiecie dydaktycznym treści wzbogacające merytorycznie tematykę filmu (np. opis filmu, słownik pojęć, kalendarium), służące jako wsparcie dla zaprojektowanych w scenariuszach sytuacji umożliwiających interakcję w grupie.

Wielowątkowość narracyjna filmu przemawiała za potraktowaniem tego materiału jako informacji na temat „kwestii kobiecej” w wybranym zakresie chronologicznym, na bazie której może być kształtowany zestaw umiejętności u uczniów w różnym wieku. Tym samym przyjęto sposób wykorzystania tego środka audio-wizualnego w toku tzw. lekcji właściwej (jako główne źródło wiedzy)¹⁹. Zgodnie z ogólnymi kierunkami szkolnej edukacji historycznej zawartymi w podstawach programowych, oraz potrzebami współczesnego ucznia²⁰ sformułowane zostały ogólne i szczegółowe cele lekcji tematycznych. Jako jedno z głównych zadań zajęć przyjęto samodzielne pozyskiwanie informacji za pośrednictwem obrazu filmowego w sposób ukierunkowany. Zgodnie z przyjętymi w scenariuszach zamierzeniami, wychodząc z poziomu merytorycznego, uczestnicy zajęć mogą w dalszej kolejności dokonywać operacji na pozyskanej wiedzy (np. analizowania, syntetyzowania, porównywania, zestawiania, hierarchizowania, oceniania) i ćwiczyć przy

¹⁸ M. Kujawska, *Problemy współczesnej edukacji historycznej*, Poznań 2001, s. 176; D. Konieczka-Śliwińska, *Multimedia w dydaktyce historii. Definicje, typologie, zastosowania*, [w:] M. Ausz, M. Szabaciuk (red.), *Multimedia a źródła historyczne w nauczaniu i badaniach*, Lublin 2015, s. 15.

¹⁹ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 186.

²⁰ Por.: Z. Osiński, *Nowe wyzwania edukacyjne – nowe metody kształcenia w edukacji humanistycznej*; https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2381/Nowe_wyzwania_edukacyjne%20%E2%80%93%20nowe_metody_kształcenia_w_edukacji_humanistycznej.pdf?sequence=1 [dostęp 30.07.2021].

okazji umiejętności społeczne (praca w grupach) oraz umiejętność dyskusji. Scenariusze zakładają również działanie praktyczne uczniów – twórcze (odgrywanie ról, wizje plastyczne) i środowiskowe (inspiracja do aktywizacji lokalnej czy obywatelskiej). W założeniach tych zawarta jest intencja osiągnięcia jak największej sprawności kształcenia za pomocą obrazu filmowego; obraz ten może podlegać formule przedyskutowania treści lub też aktywności medialnych uczniów, rozwijających krytyczny odbiór przekazu audiowizualnego²¹. Czynności te mogą być wzbogacone o czynnik emocjonalno-motywacyjny, wynikający z zainteresowania osobowościowym zakresem problematyki filmu (postacie kobiet-działaczek), czy też służyć systematycy i utrwaleniu prezentowanej wiedzy, co podnosi jakość kształcenia historycznego wspieranego wykorzystaniem filmu jako narzędzia dydaktycznego²².

W opracowanych scenariuszach zajęć zastosowano zróżnicowanie metodyczne, ukierunkowane na osiągnięcie zamierzonych celów edukacyjnych. W puli zaproponowanych metod znalazły się propozycje sposobów aktywizacji uczestników, pozwalających rozwinąć pracę w grupie, a także służących kształtowaniu myślenia twórczego czy rozwiązywania problemów. W przypadku zajęć dedykowanych uczniom młodszemu położono nacisk przede wszystkim na własne interpretacje artystyczne i teatralne. Młodzież starsza ma z kolei możliwość ćwiczenia wymiany poglądów wokół tematyki filmu za pośrednictwem zaplanowanych dwóch form dyskusyjnych: debaty „za i przeciw”²³ oraz dyskusji wielokrotnej²⁴. Weryfikację stopnia przyswojenia tematyki filmu oraz działania interpretacyjne na jego treściach merytorycznych mogą odbywać się w oparciu o proponowane karty pracy dla uczniów (uczestników), które dynamizują proces kształcenia wokół wybranej tematyki. W wyniku tak zaprojektowanych celów i dobranych pod kontekst ich realizacji metod pozyskane z treści filmu informacje powinny stać się

²¹ Z. Korsak, *Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania edukacji medialnej*, [w:] J. Rulka, B. Tarnowska (red.), *Multimedia w edukacji historycznej i społecznej*, Bydgoszcz 2002, s. 83; M. Ausz, Z. Osiński, *Edukacyjne wykorzystanie dokumentu filmowego a możliwości jakie stwarza technologia informacyjna*, [w:] M. Szczurowski (red.), *Dokument filmowy i telewizyjny*, Toruń 2004, s. 368.

²² D. Konieczka-Słowińska, *Filmy i programy telewizyjne w szkolnej edukacji historycznej*, „Wiadomości Historyczne” 2008, nr 3, s. 43.

²³ Por. Debata „Piórem czy czynem, czyli jaki sposób działania na rzecz równouprawnienia powinny wybrać kobiety?” w ramach scenariusza nt.: „Piórem czy czynem? Skuteczna droga do równouprawnienia”.

²⁴ Por. Dyskusja „Nierówne szanse, czyli co stoi na przeszkodzie do równouprawnienia?” w ramach scenariusza nt.: „Równe prawa i nierówne szanse. Prawa polityczne kobiet 1919–1922”.

punktem wyjścia w kierunku procesu uczenia się (rozwijania kompetencji kluczowych), zgodnie z nowoczesnym (generatywnym) modelem kształcenia²⁵.

Walor edukacyjny filmu w praktyce

Opracowane materiały dydaktyczne są propozycją dla wszystkich zainteresowanych problematyką filmu i mogą być dowolnie modyfikowane w zależności od indywidualnych potrzeb i możliwości. Korzystanie z nich wymaga na pewno uwzględnienia okoliczności związanych np. z poziomem uczestników czy związków treści filmu z planem edukacyjnym. Już pierwsze próby testowe zastosowania tych materiałów w praktyce szkolnej przyniosły weryfikację zamierzeń zawartych w scenariuszach z powodu nauki zdalnej²⁶. Pierwsze wrażenia uczniów i nauczycieli były pozytywne, co jest sygnałem, że faktycznie istnieje potrzeba uwzględnienia tematyki związanej z historią kobiet wśród treści szkolnych. Film odebrany został z zainteresowaniem ze względu na wątki biograficzne, ukazujące aktywizację kobiet na różnych polach życia politycznego i społecznego, oraz z uwagi na artystyczną wizualizację postaci, pojęć, zjawisk i wydarzeń.

Praktyka pokazała, że potrzebna jest otwartość ze strony środowiska akademickiego na inicjatywy związane z szeroko pojętą *public history*, co jednak stwarza konieczność wychodzenie poza schematy typowego działania dydaktycznego i naukowego w szkolnictwie wyższym. Współpraca dydaktyków z instytucjami działającymi na polu oświatowym pozwala na pewno utrzymać równowagę pomiędzy popularyzacją historii a edukacją historyczną utrzymaną w schemacie dydaktycznym. Kooperacja różnych podmiotów instytucjonalnych zawiera również walor szkoleniowy poprzez możliwość wkomponowania wspólnych działań projektowych w zakres specjalizacji nauczycielskiej.

²⁵ B. Kubiczek, *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2006, s. 12.

²⁶ Modyfikacje dotyczyły np. czasu zajęć (tylko jedna jednostka lekcyjna), metod i form pracy (rezygnacja z form pracy grupowej), przeniesienia niektórych elementów do pracy domowej (karty pracy, prace plastyczne).

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Ausz M., Osiński Z., *Edukacyjne wykorzystanie dokumentu filmowego a możliwości jakie stwarza technologia informacyjna*, [w:] M. Szczurowski (red.), *Dokument filmowy i telewizyjny*, Toruń 2004, s. 363–374.
- Chmura-Rutkowska I., Głowacka-Sobiech E., Skórzyńska I., „*Niegodne historii?*”. *O nieobecności i stereotypowych wizerunkach kobiet w świetle podręcznikowej narracji historycznej w gimnazjum*, Poznań 2011.
- Choraży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009.
- Durka J., *Rola postaci historycznej w edukacji – dotychczasowe doświadczenia a „nowa podstawa programowa z historii”*, [w:] A.P. Bieś, M. Chrost, B. Topij-Stępińska (red.), *Pamięć – Edukacja – Kultura*, Kraków 2011, s. 123–133.
- Gawin M., *Spór o równouprawnienie kobiet (1864–1919)*, Warszawa 2015.
- Hoszowska M., *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1795–1918)*, Rzeszów 2005.
- Janiak-Jasińska A., Sierakowska K., Szwarc A. (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki*, t. 1–2, Warszawa 2008–2009.
- Konieczka-Śliwińska D., *Filmy i programy telewizyjne w szkolnej edukacji historycznej*, „Wiadomości Historyczne” 2008, nr 3, s. 42–48.
- Konieczka-Śliwińska D., *Multimedia w dydaktyce historii. Definicje, typologie, zastosowania*, [w:] M. Ausz, M. Szabaciuk (red.), *Multimedia a źródła historyczne w nauczaniu i badaniach*, Lublin 2015, s. 13–23.
- Korsak Z., *Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania edukacji medialnej*, [w:] J. Rulka, B. Tarnowska (red.), *Multimedia w edukacji historycznej i społecznej*, Bydgoszcz 2002, s. 77–87.
- Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2006.
- Kujawska M., *Problemy współczesnej edukacji historycznej*, Poznań 2001.
- Maćkowski T., *Program nauczania historii w klasach 4–8 szkoły podstawowej. „Wczoraj i dziś”*, Warszawa 2017.
- Mirska-Czerwińska A., *Jak pracować z filmem na zajęciach szkolnych – wybór metod*, [w:] M. Hajdukiewicz, S. Żmijewska-Kwirąg (red.), *Scenariusze zajęć i materiały pomocnicze dla nauczycieli*, Warszawa 2010, s. 14–18.
- Osiński Z., *Jakiej edukacji historycznej potrzebuje współczesny Polak i nowoczesna Polska?*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2017, nr 3 (90), s. 12–26.
- Osiński Z., *Nowe wyzwania edukacyjne – nowe metody kształcenia w edukacji humanistycznej*, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2381/Nowe_wyzwania_edukacyjne%20%E2%80%93%20nowe_metody_ksztalcenia_w_edukacji_humanistycznej.pdf?sequence=1 [dostęp 30.07.2021].

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła ponadpodstawowa. Historia Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Historia

Radomski A., *Edukacja historyczna a ponowoczesna rzeczywistość*, „Kultura i Historia”, 2005, nr 8, s. 67–77.

Szymczak M., *Kobiety w polskich programach i podręcznikach do nauczania historii dla szkoły średniej po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2011.

Śniegocki R., *Poznać przeszłość. Program nauczania historii w zakresie podstawowym dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, Warszawa 2019.

Wojdon J., „Public history”, czyli historia w przestrzeni publicznej, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, t. 34 (3), s. 25–41.

Żarnowska A., Szwarc A. (red.), *Kobieta i (...). Zbiór studiów*, t. I–VIII, Warszawa 1990–2004.

Strony internetowe

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19180180046/O/D19180046.pdf> [dostęp 29.07.2021].

<https://dzieje.pl/aktualnosci/dr-janiak-jasinska-w-podrecznikach-do-historii-musi-sie-znalezc-miejsce-dla-polowy-spole> [dostęp 29.07.2021].

<https://historiabezpolki.pl/> [dostęp 29.07.2021].

<https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/events/xi-warszawski-piknik-archiwalny-bez-kobiet-nie-ma-historii,2434/details> [dostęp 29.07.2021].

<https://instytutpileckiego.pl/pl/wystawy> [dostęp 30.07.2021].

<https://instytutpileckiego.pl/pl/projekty/edukacja/projekty-i-warsztaty-dla-nauczycieli/podwojnie-wolne-prawa-polityczne-kobiet-1918-film-i> [dostęp 27.07.2021].